

D. J. de Vries, *Bouwen in de late Middeleeuwen. Stedelijke architectuur in het voormalige Over- en Nedersticht* (Dissertatie Leiden 1994; Utrecht: Matrijs, 1994, 512 blz., f49,95, ISBN 90 5354056 4).

Ofschoon dit nergens met zoveel woorden wordt gezegd, promoveerde de auteur op dit 512 pagina's tellende boek over de stedelijke architectuur in Utrecht en Overijssel, tot doctor in de kunstgeschiedenis. Reeds bij de eerste voorzichtige kennismaking met de inhoudsopgave blijkt, uit paragraaftitels als 'Het stedelijk tichelwerk' en 'Dateringen op strekken en koppen', dat we hier niet met een doorsnee kunsthistorische studie van doen hebben. De auteur is dan ook afkomstig uit de hoek van de 'bouwhistorie' en heeft zowel een technische als een kunsthistorische achtergrond.

In de inleiding maakt De Vries duidelijk waar het hem om te doen is. Hij onderscheidt in de bestudering van historische bouwkunst drie lagen, te weten het onderzoek naar materialen, naar constructies (het samenstel van materialen) en de hoofdvorm (het samenstel van constructies, ofwel de indeling van een gebouw). De laatste laag is het meest veelomvattend. Daaronder valt bijvoorbeeld de typologie van een gebouw en, naar wij aannemen, ook de stijl van de voorgevel. De Vries voegt hier nadrukkelijk een vierde laag aan toe en maakt dit tot de spil van zijn proefschrift: het zoeken naar architectuur als betekenisdrager, ofwel naar de iconologie van een gebouw.

Voor kerkgebouwen is dit al langer een gangbare manier van onderzoek. Aanvankelijk beperkte men zich daarbij tot een religieuze invalshoek: het kerkgebouw als samenstel van christelijke symbolen. Later bleek het in sommige gevallen mogelijk een verband te leggen tussen architectuurstromen en de uitoefening van wereldlijke macht in een bepaalde regio. Deze manier van onderzoek werd verkend door professor Mekking en verhuisde met deze hoogleraar van de universiteit van Utrecht naar Leiden. De Vries studeerde bij Mekking en toont zich in hoofdstuk 5 een adept van deze richting. Onder de titel 'In het teken van macht en aanzien' neemt hij de kerkelijke architectuur in het Sticht en Oversticht onder de loep tegen het licht van de politieke aspiraties van de bisschop van Utrecht. Geheel nieuw is echter dat hij in hetzelfde hoofdstuk 5 de 'iconologische methode' betreft op de kleinste schakel van het stedelijke bouwen: het woonhuis. De paragrafen 5.1 t/m 5.3 vormen daarmee in onze opinie het meest opzienbarende deel van het boek.

Nu is het merkwaardige dat zich tussen de inleiding (hoofdstuk 1) en het 'iconologische hoofdstuk' (5) nog drie volledige hoofdstukken bevinden van tezamen 256 pagina's. De Vries behandelt daarin zo'n beetje alles wat het historisch en bouwhistorisch onderzoek van de afgelopen veertig jaar heeft opgeleverd: in hoofdstuk 2 de bouwmaterialen (hout, natuursteen, baksteen en dakbedekkingsmaterialen), in hoofdstuk 3 'gebruiken rond het bouwen' (eigendomsmerken, steenhoudersmerken, eerste steenleggingen, enz.) en in hoofdstuk 4 de invloed van 'bouwheren' op de tot standkoming van gebouwen. Bij de behandeling van de bouwmaterialen maakt de auteur dankbaar gebruik van de kennis die over dit onderwerp door zijn werkgever, de Rijksdienst voor de monumentenzorg, is vergaard en waaraan De Vries sinds 1984 heeft bijgedragen. Hij beperkt zich daarbij niet tot een samenvatting van bekende gegevens. Op veel terreinen meldt hij interessante aanvullingen en soms duikt terloops een nieuwe interpretatie op voor een moeilijk vraagstuk. Zo brengt De Vries op pagina 63 de introductie van renaissancebeeldhouwwerk in de Nederlanden in verband met het veelvuldig gebruik, omstreeks 1540, van mergel en Baumberger. Deze relatief zachte natuursteensoorten konden (en mochten) worden bewerkt door de 'kleinstekers', die eerder dan het echte bouwvolk van nieuwe stijlen en stromingen op de hoogte waren.

In Kampen (134) komt hij met een verklaring voor de tot noch toe nauwelijks opgemerkte

letters in de borstweringen onder de vensters van het zeer belangrijke 'gotische huis'. MAR. en JOH. staan voor Maria en Johannes. De Vries plaatst deze 'heiliging' van de gevel door middel van lettercodes in een internationale, door het optreden van franciscaner monniken bepaalde context en concludeert dat boven de ramen van de gewijzigde onderpui de letters IHS als afkorting van 'Jezus' gestaan moeten hebben. Dendrochronologisch onderzoek — een methode waarvan alle wetenswaardigheden in een bijlage uit de doeken worden gedaan — leverde voor dit huis 1499 op als bouwjaar. Hoofdstuk 4 'Bouwheren en gebouwen' behandelt niet, zoals men uit de titel op zou kunnen maken, de verhouding tussen opdrachtgever en ambachtsman. Het leeuwendeel van dit hoofdstuk is een aantal *case-studies* waarin getracht wordt de uiterlijke vorm van een aantal belangrijke huizen in het onderzoeksgebied in verband te brengen met hun bouw- en bewoningsgeschiedenis. Deze voorbeelden, die door de benadering vanuit verschillende disciplines, kunnen gelden als een maatstaf voor modern architectuur-historisch onderzoek, komen voor een deel in hoofdstuk 5 opnieuw aan de orde.

De 'iconologie' van het middeleeuwse woonhuis behandelt De Vries aan de hand van een aantal architectonische motieven. Hij maakt aannemelijk dat de weergangen en arkeltoeren van de grote stenen patriciërshuizen in de vijftiende eeuw hun verdedigende functie geheel hadden verloren. Zij waren tekenen van 'macht en aanzien'. Het symbolische karakter van dit soort motieven treedt vooral op de voorgrond bij huizen waarvan de weergang slechts bescherming bood tot kniehoogte of waarbij de loopgang achter de kantelen zelfs geheel ontbrak. Andere 'tekenen' die door de Vries op hun symbolische waarde worden onderzocht zijn 'extra hoge traptorens' en het 'poortmotief'. Extra hoge traptorens zijn torens die hoger zijn opgetrokken dan voor het toegankelijk maken van de zolder noodzakelijk is. Het 'poortmotief' gaf aan een huis een kasteelachtig karakter. Jammer vinden wij, dat De Vries de 'doelens' — de onderkomens van de stedelijke schutterij — niet bij zijn onderzoek heeft betrokken. In geen andere groep gebouwen vindt men zoveel voorbeelden van 'extra hoge traptorens' en 'poortmotieven'. Qua opzet waren deze semi-openbare gebouwen meestal nauw verwant aan de grootste woonhuizen. Het iconologisch onderzoek is een jonge loot aan de architectuur-historische boom. Deze loot heeft de potentie zich te ontwikkelen tot een woekeraar. Vooral een onderzoeker zonder deugdlijk snoeimes loopt het risico bouwheren van zoveel eeuwen geleden een bedoeling in de schoenen te schuiven, waar zij zelf vreemd van zouden hebben opgekeken. De Vries is in *Bouwen in de late middeleeuwen* echter voorzichtig in zijn conclusies en blijft steeds binnen de grenzen van het aannemelijke.

Het boek als geheel maakt enigszins de indruk van een achttiende-eeuwse encyclopedie, waarin de auteur getracht heeft alle kennis van de wereld in een band bij elkaar te brengen. Waar een dergelijke opzet meestal tot mislukking leidt, blijft dit boek, in onze opinie ondanks het gewicht van de hoofdstukken 2 en 3 toch overeind. Door zijn ongebreidelde kennis van zaken en heldere presentatie slaagt de auteur er daadwerkelijk in een uitstekende 'stand van zaken' te geven van het relatief jonge onderzoeksterrein van de bouwhistorie. De hoofdstukken 4 en 5 vormen door de schat aan nieuw archiefmateriaal en de verrassende interpretaties een waardig vervolg en een bron van kennis van middeleeuwse bouwkunst en maatschappij.

P. T. E. E. Rosenberg

E. van Mingroot, *Sapientie immarcessibilis. A diplomatic and comparative study of the Bull of Foundation of the University of Louvain (December 9, 1425)* (Mediaevalia Lovaniensia, Series IXXV; Leuven: Leuven university press, 1994, 1 foto + vi + 329 blz., Bf2200,-, ISBN 90 6186 620 0).